

MATEUSZ GAŁUS

UNIWERSYTET MARII CURIE-SKŁODOWSKIEJ W LUBLINIE

MateuszGalus@protonmail.com

Państwo i społeczeństwo w cywilizacji łańskie w poglądach Feliksa Konecznego

---

Feliks Koneczny to polski historyk, historiozof, krytyk teatralny, bibliotekarz oraz twórca nauki porównawczej o cywilizacjach. W ramach stworzonej przez siebie teorii zajmował się badaniem cywilizacji łańskiej, opisując jej historię, czynniki ją kształtujące, proces powstania i rozwoju państwa oraz społeczeństwa. Jednym z kluczowych aspektów warunkujących jej funkcjonowanie są prawa specjalne, które konstytuują system społeczno-polityczny danej kultury cywilizacji łańskiej. Celem tego artykułu jest przedstawienie poglądów Konecznego na państwo i społeczeństwo we wspólnocie łańskiej.

Słowa kluczowe

teoria cywilizacji, cywilizacja łańska, Feliks Koneczny, państwo, społeczeństwo, prawa cywilizacji łańskie

---

Uwagi wstępne

Głównym zainteresowaniem badawczym Feliksa Konecznego było zagadnienie praw historycznych określanych przez niego mianem praw dziejowych¹. W wyniku tych dociekań historiozoficznych uczone stworzył oryginalną koncepcję teorii cywilizacji. Cywilizację określał jako najogólniejszy i najszerszy rodzaj zrzeszenia ludzkiego, gdzie wiele społeczeństw jest połączonych wspólnymi zasadami życia społecznego². Jedną z cywilizacji wyodrębnionych przez Konecznego stanowi cywilizacja łańska. Dokonując jej charakterystyki, określił fundamenty systemu politycznego w tejże wspólnocie.

Celem artykułu jest omówienie problematyki relacji między władzą a społeczeństwem w cywilizacji łańskiej w teorii historiozoficznej Konecznego. Pierwszym punktem artykułu jest charakterystyka wspólnoty łańskie. Następnie

---

¹ F. Koneczny, *Prawa dziejowe*, Wydawnictwo Antyk Marcin Dybowski, Komorów 1997, s. 6.

² *Ibidem*, s. 35–36.

zostaną przedstawione wyniki badań uczonego na temat pozycji społeczeństwa i władzy, zakresu kompetencji, praw i obowiązków, wzajemnego wpływu obu podmiotów oraz celów, do jakich dąży społeczeństwo i państwo w cywilizacji łańskiejskiej.

Aktualność myśli Feliksa Konecznego

Ważnym zagadnieniem dotyczącym dorobku Konecznego jest zarówno stan badań, jak i aktualność tematyki cywilizacyjnej. Problem cywilizacyjnej perspektywy badawczej współczesnych zjawisk podjął Grzegorz Bednarczyk w artykule *O roli historii i filozofii w rozwiązywaniu współczesnych problemów Europy*³. Autor przekonywał, że dorobek humanistyki w zakresie opracowanych przez nią teorii cywilizacyjnych może być wykorzystany do rozwiązywania konkretnych problemów o randze krajowej i międzynarodowej, a także do debaty publicznej dotyczącej wielu współczesnych zjawisk społecznych. Stworzona przez Konecznego koncepcja państwa i społeczeństwa we wspólnocie łańskiejskiej jest propozycją naukową, która może zostać kontynuowana w dalszej pracy badawczej, a także stanowić podstawę teoretyczną do badania współczesnych zjawisk cywilizacyjnych. Warto także zestawić dorobek Konecznego z poglądami innych uczonych zajmujących się zjawiskiem cywilizacji. Leszek Gawor dokonał analizy porównawczej koncepcji Konecznego, Samuela Huntingtona, Oswalda Spenglera, Arnolda Toynbeego oraz Philipa Bagby'ego⁴. Stwierdził on, że Koneczny jako badacz cywilizacji nie ustępuje innym naukowcom i – co więcej – jego prace zasługują na szczególną uwagę. Jan Skoczyński powołał się na dwa fakty uprawdopodobniające twierdzenie, że prace Huntingtona są plagiatem dzieł Konecznego. Analizując treść teoretyczną obu koncepcji, stwierdził, że istnieje wiele wątków podobnych, a nawet identycznych⁵. Skończył następującą konkluzją: „Jeśli więc praca Huntingtona nie jest plagiatem książki Konecznego, to biorąc pod uwagę pomysły polskiego autora sprzed 65 lat, nie powinien mieć kompleksu prowincjonalnego uczonego, tworzącego gdzieś na obrzeżach – nieistniejącej od czasów Soboru Watykańskiego II – cywilizacji łańskiejskiej”⁶.

Aktualność myśli Konecznego potwierdza także praca Pawła Skrzydlewskiego, który rozpatrywał bieżące zagadnienia, takie jak współczesny nomadyzm, globalizm czy patriotyzm, przy wykorzystaniu jego teorii i poglądów⁷.

Tworząc naukę porównawczą o cywilizacjach, Konecznemu zależało nie tylko na znalezieniu odpowiedzi na wiele nurtujących go pytań, ale także na kontynuacji dalszych badań w tej dziedzinie przez innych naukowców. Był także świadomy

³ G. Bednarczyk, *O roli historii i filozofii w rozwiązywaniu współczesnych problemów Europy*, „Kolo Historii” 2016, nr 18, s. 269–279.

⁴ L. Gawor, *O wielości cywilizacji: filozofia społeczna Feliksa Konecznego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2002, s. 181–184.

⁵ J. Skoczyński, *Huntington i Koneczny*, [w:] *Feliks Koneczny dzisiaj: praca zbiorowa*, pod red. J. Skoczyńskiego, Księgarnia Akademicka, Kraków 2000, s. 103–110.

⁶ *Ibidem*, s. 110.

⁷ P. Skrzydlewski, *Polityka w cywilizacji łańskiejskiej. Aktualność nauki Feliksa Konecznego*, Fundacja Rozwoju Kultury Polskiej, Lublin 2002.

niedoskonałości swoich dzieł, co wyraził, cytując słowa Hugona Kołłątaja: „Zacznijmy, nie bacząc, kto nas potem poprawiać będzie”⁸. Z perspektywy czasu należy uznać, że i ten cel został przez Konecznego osiągnięty przez jego szeroką recepcję, szczególnie po 1989 roku. Potwierdza tę tezę wiele publikacji naukowych, które częściowo zostały już zaprezentowane. Podejmują się one opisu, analizy oraz krytyki dorobku Konecznego. Ich wadą jest jednak brak prób polegających na innowacyjnym i twórczym rozwinięciu teorii cywilizacji w oparciu o nowe osiągnięcia naukowe. Do wyjątku należy dorobek Józefa Kosseckiego, który na podstawie prac Mariana Mazura, Leona Petrażyckiego i Henryka Piętki stworzył klasyfikację systemów sterowania opartych na normotypie cywilizacyjnym społeczeństwa⁹.

Feliks Koneczny (1862–1949)

Feliks Karol Koneczny urodził się 1 listopada 1862 roku w Krakowie. Pochodził z rodziny osiadłej na Morawach, której przodkowie przybyli na te tereny wraz z armią Sobieskiego¹⁰. Ojciec Feliksa – Józef przeniósł się do Krakowa w celu podjęcia studiów na Uniwersytecie Krakowskim. Został on jednak dyscyplinarnie usunięty, ponieważ wziął udział w powstaniu krakowskim. Matka Konecznego – Józefa zmarła w młodym wieku, a ojciec ożenił się z Heleną Nowakowską. Feliks po ukończeniu czterech klas szkoły podstawowej rozpoczął edukację w gimnazjum św. Anny. Ze względu na problemy w nauce był zmuszony przenieść się do gimnazjum św. Jacka, które ukończył egzaminem dojrzałości, jednak z pewnymi problemami. W tym okresie jednym ze źródeł kłopotów Konecznego był brak dostatecznej opieki rodzinnej spowodowanej m.in. przez postawę przybranej matki, zajmującej się głównie swoim synem Józefem¹¹.

Kolejnym krokiem było rozpoczęcie przez Feliksa w 1883 r. studiów filozoficznych na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, które ukończył w 1888 r. pracą doktorską pt. *Najdawniejsze stosunki Inflant z Polską do roku 1393*. Następnie został pracownikiem Akademii Umiejętności i biblioteki Jagiellońskiej. Po wojnie dnia 20 czerwca 1920 roku otrzymał decyzję o zatwierdzeniu habilitacji na podstawie pracy pt. „Dzieje Rosji do roku 1449”¹². Od 1 listopada 1922 r. do 8 lipca 1929 r. pracował jako profesor Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie¹².

Na emeryturze Koneczny koncentrował się na działalności naukowej. To wtedy powstały jego główne prace o tematyce cywilizacyjnej. W dniu 21 października 1935 r. zmarła jego żona Marcela. Miał dwóch synów – Stanisława i Czesława. Pierwszy został ścięty toporem 23 października 1944 r. w Brandenburgu nad

⁸ F. Koneczny, *Prawa...*, s. 18.

⁹ J. Kossecki, *Naukowe Podstawy Nacjonalizmu*, HarFOR, Warszawa 2015, s. 201–231.

¹⁰ J. Koneczny, *Poprawki poczynione przez wnuka prof. Konecznego w 1951 roku*, [w:] F. Koneczny, *O ład w historii*, Wydawnictwo Nortom, Wrocław 2004, s. 110.

¹¹ P. Biliński, *Feliks Koneczny (1862–1949): życie i działalność*, „ad astra”, Warszawa 2001, s. 17–23.

¹² *Ibidem*, s. 30, 37, 53, 115, 127, 142.

Hawelą, natomiast Czesław wraz z żoną zginęli 15 sierpnia 1944 r. w powstaniu warszawskim. Feliks zmarł 10 lutego 1949 r.¹³

Początkowo w swojej pracy naukowej Koneczny zajmował się tematyką ściśle historyczną, związaną z dziejami Rosji oraz zakonu krzyżackiego. Szczególnie duży wkład wniósł on w badanie historii Rosji. Ważna jest tutaj praca Jolanty Kolbuszewskiej *Konecznego koncepcja dziejów Rosji*¹⁴, która w sposób syntetyczny przedstawiła opis losów Rosji opracowany przez Konecznego. Cechą charakterystyczną jego dzieła jest narracja historyczna, oparta na analizie procesów cywilizacyjnych, co czyni tę pracę unikatową w stosunku do innych współczesnych publikacji historycznych. Podsumowując tę koncepcję, Kolbuszewska podkreśliła duży zasób wiedzy oraz jakość warsztatu naukowego badacza. Jednak pewne tezy tej pracy można uznać za kontrowersyjne¹⁵. Dorobek Konecznego dotyczący cywilizacji przypada na okres jego emerytury¹⁶. Najważniejsze jego dzieła opisujące podstawy nauki porównawczej o cywilizacjach oraz cywilizację łacińską to: *O wielości cywilizacji*¹⁷, *Prawa Dziejowe*¹⁸, *O ład w historii*¹⁹, *Państwo i prawo w cywilizacji łacińskiej*²⁰.

Ponadto autor wymienionych prac prowadził szeroką działalność publicystyczną i oświatową. Bardzo ceniono działalność Konecznego jako krytyka teatralnego. Był aktywnym członkiem Klubu Słowiańskiego oraz redaktorem naczelnym jego pisma²¹. Według Łukasza Nadolskiego zaangażowanie Konecznego w tę działalność związane było z szerszymi procesami polityczno-społecznymi, dotyczącymi dążeń narodo-wyzwoleńczych ludności słowiańskich. Ówczesne te napięcia społeczne budziły szerokie zainteresowanie elit wielu państw. Powstały w 1901 roku Klub Słowiański zajmował się działalnością kulturalno-naukową, dotyczącą narodów słowiańskich. Koneczny szczególnie zaangażował się w tematykę relacji polsko-rosyjskich, walki o polskie interesy oraz zagadnienia cywilizacyjne. Traktował on ideę słowiańską jako metodę zmagania o niepodległe państwo polskie. Wraz z zakończeniem redakcji „Świata Słowiańskiego” zakończył aktywność polityczną dotyczącą idei słowiańskiej²². W ramach działalności oświatowej wydał wiele prac mających na celu popularyzację wiedzy historycznej. Jako przykład można podać takie dzieła jak: *Dzieje Polski za Piastów*²³ oraz *Święci w dziejach narodu polskiego*²⁴.

¹³ *Ibidem*, s. 168, 180.

¹⁴ J. Kolbuszewska, *Konecznego koncepcja dziejów Rosji*, [w:] *Feliks Koneczny dzisiaj: praca zbiorowa*, pod red. J. Skoczyńskiego, Księgarnia Akademicka, Kraków 2000.

¹⁵ *Ibidem*, s. 187–197.

¹⁶ *Ibidem*, *passim*.

¹⁷ F. Koneczny, *O wielości cywilizacji*, Gebethner i Wolff, Kraków 1935.

¹⁸ Idem, *Prawa...*

¹⁹ F. Koneczny, *O ład w historii*, Wydawnictwo Nortom, Wrocław 2004.

²⁰ F. Koneczny, *Państwo i prawo w cywilizacji łacińskiej*, Wydawnictwo Antyk Marcin Dybowski, Komorów 1997.

²¹ P. Biliński, *Feliks...*, s. 59, 79.

²² Ł. Nadolski, *Wątki historyczne w publicystyce Feliksa Konecznego na łamach „Świata Słowiańskiego”*, [w:] *Feliks Koneczny dzisiaj: praca zbiorowa*, pod red. J. Skoczyńskiego, Księgarnia Akademicka, Kraków 2000, s. 59–63.

²³ F. Koneczny, *Dzieje Polski za Piastów*, Wydawnictwo Antyk Marcin Dybowski, Komorów 1997.

²⁴ Idem, *Święci w dziejach narodu polskiego*, Wydawnictwo Antyk Marcin Dybowski, Komorów 2005.

Publikował także w wielu ważnych periodykach: „Myśl Narodowa”, „Niedziela”, „Tygodnik Warszawski”, „Ateneum Kapłańskie” czy „Kwartalnik Historyczny”²⁵.

Koneczny był człowiekiem bardzo twórczym, oryginalnym i jednocześnie posiadającym wnikliwą, krytyczną i nieprzejednaną postawę względem otaczającego go świata. W jego dziełach widać katolicki charakter poglądów autora, przywiązanie do tradycji, a także narodu polskiego. Jego główną zasługą było stworzenie nauki porównawczej o cywilizacjach, którą można uznać za kolejny etap w historii filozofii, wprowadzający nową jakość. Współczesne zainteresowanie Konecznym²⁶, a także prekursorski charakter jego teorii względem późniejszych badaczy zagadnienia cywilizacyjnego, takich jak Huntington czy Toynbee, przedstawia Konecznego jako postać o wyjątkowym znaczeniu, wyprzedzającą swoją epokę.

Charakterystyka cywilizacji łacińskiej

Zdaniem Konecznego cywilizacja łacińska powstała poprzez kontynuację dorobku materialnego i duchowego antyku w oparciu o zasady religii katolickiej²⁷. Jednostka w tej wspólnocie, kierując się ideałem prawdy i personalizmem, dąży do wszechstronnego rozwoju. Dzięki temu jest podmiotem życia społecznego, co rodzi u niej potrzebę uzyskania wpływu na ludność. W świetle poglądów Konecznego skutkiem tego procesu jest oddolne tworzenie się wspólnoty w ramach naturalnych zjawisk międzyludzkich, polegających na kontynuowaniu i rozwijaniu dorobku poprzednich pokoleń. Społeczeństwo cywilizacji łacińskiej jest obywatelskie, posiadające strukturę samorządową. Inną cechą jest dualizm prawny, czyli podział na prawo prywatne i publiczne. Jak pisał Koneczny, ogół ludności funkcjonuje jako jeden organizm z poszanowaniem jednostki w życiu zbiorowym. Jest to możliwe dzięki istnieniu wielu instytucji społecznych, jak np. własności prywatnej²⁸.

Państwo – zgodnie z teorią Konecznego – jest również tworem powstałym jako konsekwencja naturalnych procesów społecznych. Zrodziło się w wyniku zrzeszania się mniejszych grup w jeden organizm, którego funkcjonowanie oparte jest na systemie norm społecznych, egzekwowanych poprzez przymus, czyli prawo²⁹. Jak zauważyła Anna Frątczak, proces panowania grup ludzkich, opartych na strukturze rodowej należy określić mianem stanu przedpaństwowego. Utworzenie struktur państwowych wznosi daną społeczność na wyższy szczebel cywilizacyjny³⁰.

²⁵ P. Biliński, *op. cit.*, *passim*.

²⁶ Zarówno ze względu na niezgodność teorii cywilizacji, jak i wielu poglądów Konecznego z ideologią marksistowsko-leninowską badania nad Konecznym nie mogły być prowadzone w okresie PRL-u w sposób pełny i rzetelny. Większość prac naukowych powstała w Polsce po transformacji ustrojowej, co wiąże się również z aktualnością zagadnień cywilizacyjnych. Zob. J. Skoczyński, *Koneczny – Teoria cywilizacji*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2003, s. 181.

²⁷ F. Koneczny, *Prawa...*, s. 16.

²⁸ Idem, *Prawa...*, s. 320–341.

²⁹ J. Skoczyński, *Idee historyzoficzne Feliksa Konecznego*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1991, s. 85–86.

³⁰ A. Frątczak, *Feliks Koneczny o państwie i wartościach*, Ośrodek Myśli Politycznej Księgarnia Akademicka, Kraków 2003, s. 33.

Rozważania Konecznego dotyczące początków ludzkiej egzystencji oraz czynników cywilizacyjnotwórczych zawarte są w książce: *O wielości cywilizacji*³¹. Instytucję tę definiował Koneczny jako: „[...] zjednoczenie rządzących i rządzonych za pomocą organizacji czynnej stale, którą zwiemy administracją”³². Według badacza nie ma państwa bez aparatu administracyjnego. Uczony określił dwie drogi jego powstania³³. Pierwsza polega na dobrowolnym łączeniu się poszczególnych grup społecznych, druga – na przymusowej integracji różnych społeczności. Badacz poglądów Konecznego, Jan Skoczyński, zauważył, że tak powstała instytucja – według autora *Praw Dziejowych* – nie jest celem samym w sobie, lecz ma służyć określonym wartościom, co czyni ten pogląd niezgodny z Arystotelesowską koncepcją natury człowieka zorientowaną na państwo³⁴. Naukową refleksję dotyczącą państwa w cywilizacji łacińskiej przedstawił Paweł Skrzydlewski, który stwierdził, że pogląd Konecznego na ten aspekt teleologiczny wspólnoty łacińskiej skoncentrowanej na dobro człowieka wpisuje się w polską tradycję refleksji nad ustrojem politycznym takich uczonych jak: Paweł Włodkowiec, Stanisław ze Skalbimierza, Jan Ostroróg, Andrzej Frycz Modrzewski i Piotr Skarga³⁵.

Z punktu widzenia Konecznego kultury cywilizacji łacińskiej³⁶ są umieszczone w czasie i od momentu rozpoczęcia oddziaływania religii katolickiej na dane społeczeństwo następuje proces rozwoju cywilizacji łacińskiej, którego punktem początkowym jest ówczesny stan społeczny. Wraz z postępowaniem kultury łacińskiej w społeczeństwie i państwie proces ten będzie zmierzał w kierunku wytworzenia się systemu państwowo-społecznego, opartego na jej wartościach. W swoim dorobku Koneczny zajmował się opisem dziejów cywilizacji łacińskiej. Syntetyczne przedstawienie jego poglądów w tej sprawie zawarte jest w studium ks. Andrzeja Bokieja³⁷. Pierwszym okresem było historyczne tło cywilizacji łacińskiej dotyczące wątków antyku grecko-rzymskiego, orientalizmu hellenistycznego, judaizmu oraz orientalizacji Rzymu w okresie wielkich podbojów do schyłku cesarstwa. Drugi okres historycznie trwał od upadku cesarstwa do czasów współczesnych. W pracy Bokeja zawarte są rozważania Konecznego na temat procesu formowania się cywilizacji łacińskiej i jej walki z innymi wspólnotami, między innymi cywilizacją bizantyńską, na przestrzeni dziejów, kończąc na czasach współczesnych i zjawisku świadomości narodowej³⁸.

³¹ F. Koneczny, *O wielości cywilizacji...*, Gebethner i Wolff, Kraków 1935.

³² Idem, *O potrzebie studiów historycznych dla postępu administracji*, „Życie Urzędnicze” 1925, nr 7.

³³ J. Skoczyński, *Idee...*, s. 86.

³⁴ Idem, *Koneczny – Teoria cywilizacji*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2003, s. 103.

³⁵ P. Skrzydlewski, *op. cit.*, s. 49.

³⁶ Koneczny w ramach swojej teorii cywilizacji stworzył pojęcie kultury cywilizacyjnej. Kultura to rzeczywisty system społeczny należący do danej cywilizacji. Cywilizacja rozumiana jest przez Konecznego jako zrzeszenie całościowe wszystkich kultur należących do danej cywilizacji lub jako model teoretyczny, który jest naukowym wyodrębnieniem danej metody ustroju życia zbiorowego. Dlatego też wyróżnia on kultury łacińskie, polską, francuską, niemiecką itd. Zob. F. Koneczny, *Prawa...*, s. 35–36.

³⁷ A. Bokiej, *Cywilizacja łacińska: studium na podstawie dorobku historiozoficznego Feliksa Konecznego*, Wyższe Seminarium Duchowne Diecezji Legnickiej, Legnica 2000.

³⁸ *Ibidem*, s. 61–165.

Polityka także podlega prawom dziejowym. Opisu tej problematyki dokonał Marian Bębenek w artykule *Paradygmat polityki w cywilizacji łacińskiej*³⁹. Według niego refleksję Konecznego dotyczącą polityki należy zaklasyfikować do dziedziny filozofii politycznej ze względu na fakt, że koncentruje się ona na religii, moralności oraz wizji idealnego państwa. Dominuje w niej etocentryzm, czyli przekonanie, że w cywilizacji łacińskiej wszystkie dziedziny życia, w tym polityka, mają być podporządkowane normom moralnym. Bębenek zaproponował, aby koncepcję państwa etycznego określić mianem „etokracji”. Wynika to z faktu totalizmu etycznego połączonego z zasadą niezależności państwa od kościoła i jednoczesnym podziałem na sferę świecką i duchowną. Badacz podkreślił również elementy kontrowersyjne w poglądach Konecznego. Wymienił: utożsamienie narodu polskiego ze wspólnotą katolicką, wymóg, aby religia katolicka była religią panującą, niedopuszczanie niekatolików do funkcji publicznych oraz walkę z mieszankami cywilizacyjnymi. Prowadzą one do segregacji obywatelskiej, polegającej na supremacji katolików – obywateli. Z dominacji etyki wynika także wizja państwa opierająca się na samorządności oraz pomocniczości państwa, które w swej kompetencji powinno być ograniczone do spraw niezbędnych. Podsumowując swoje rozważania, Bębenek stwierdził, że w filozofii politycznej Konecznego są zarówno elementy pozytywne, jak i negatywne, jednocześnie nie można odmówić jej aktualności ze względu na fakt, że porusza ona wiele kwestii obecnych we współczesnej polityce⁴⁰.

Prawa cywilizacji łacińskiej

Przechodząc do omówienia zasad cywilizacji łacińskiej na podstawie rozważań Konecznego, można wyróżnić 6 zasad odnoszących się do relacji między władzą a społeczeństwem⁴¹:

- zasada warunkowego uznawania władzy,
- państwo obywatelskie,
- dążenie do równowagi między państwem a społeczeństwem,
- dualizm prawa,
- jedność w różnorodności,
- przemienność sił społecznych w inne siły (np. polityczną).

Państwo obywatelskie w cywilizacji łacińskiej, w poglądach Konecznego, określa pozycję państwa jako służebną względem społeczeństwa, jest narzędziem, za pomocą którego realizowane są zadania publiczne. Państwo jako instytucja musi być silne, aby przeciwstawiać się zagrożeniom zewnętrznym i na tyle silne wewnątrz, aby realizować zadania dla niego właściwe. Niektóre działy społeczne nie mogą rozwijać się bez mocnego państwa, ale nie może być ono silniejsze od

---

³⁹ M. Bębenek, *Paradygmat polityki w cywilizacji łacińskiej*, [w:] *Feliks Koneczny dzisiaj: praca zbiorowa*, pod red. J. Skoczyńskiego, Księgarnia Akademicka, Kraków 2000.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 85–101.

⁴¹ F. Koneczny, *Prawa...*, s. 332–337.

społeczeństwa. Jak najwięcej zadań powinno być wypełnianych przez obywateli, a rolą administracji jest zajmowanie się tylko tym, czym nie może zająć się ogół ludności. Cywilizacja łacińska jest dominacją treści, a nie formy. Instytucja państwa powinna rozwijać się wraz z rozwojem narodu poprzez dostosowanie się do zmieniających się potrzeb obywateli i ma opierać się równomiernie na wszystkich grupach społecznych, a cała wspólnota ma być beneficjentem państwa. Dla stworzenia państwa obywatelskiego bardzo ważna jest instytucja samorządu jako struktury najbliższej ludności, gdzie w sposób najlepszy dany naród może realizować i regulować sprawy publiczne. Zasada ta stanowi również ideał państwa minimalnego, które jest zdolne do wykonywania swoich zadań przy jednoczesnej dominacji społeczeństwa, które reguluje większość życia społecznego⁴².

Państwo obywatelskie ma składać się z ludzi samodzielnych, autonomicznych, mogących wziąć odpowiedzialność oraz posiadających kompetencje, a także realne możliwości wykonania zadań publicznych. Z tego powodu Koneczny postulował zwiększenie wieku wyborczego do lat 24 oraz powołanie instytucji nierównego głosu⁴³. Warta uwagi jest także wizja państwa obywatelskiego. Polega ona na przymusowej organizacji różnych grup zawodowych, a najwyższy organ tej struktury powinien stanowić osobny sejm. Samorząd terytorialny ma być trójstopniowy, przy czym najważniejszą jednostką jest gmina, w której załatwiane są sprawy publiczne najbliższe obywatela. Samorząd terytorialny winien także posiadać swój własny odrębny sejm. Władze poszczególnych szczebli mają być wybierane demokratycznie. Obywatelom przysługuje ponadto prawo dobrowolnego stowarzyszenia się w jakiegokolwiek sprawie. Według tej koncepcji władza centralna wyróżnia się konstrukcją opartą na zasadzie trójpodziału władzy (te trzy gałęzie mają być od siebie oddzielone). Zadaniem parlamentu jest sprawowanie funkcji ustawodawczej. Powinien on składać się z dwóch sejmów: społecznego i ziemskiego. Sejm społeczny byłby zobowiązany zajmować się sprawami zawodowymi, a ziemski działalnością samorządową. W celu podniesienia merytoryczności tej instytucji czynne prawo wyborcze obowiązywałoby od 30 lat, a bierne od lat 35⁴⁴.

Kolejną zasadą cywilizacji łacińskiej wyszczególnioną przez Konecznego, wynikającą z ideału państwa obywatelskiego, jest dążenie do równowagi między władzą a społeczeństwem⁴⁵. Równowaga ta ma polegać na wzajemnej symbiozie, uzupełnianiu się. Państwo nie może istnieć bez społeczeństwa, a społeczeństwo bez państwa. Szkodliwym dla cywilizacji łacińskiej jest przeciwstawianie państwa i społeczeństwa. Konflikt ten musi doprowadzić do słabości obu podmiotów. Równie niebezpieczna jest dominacja jednego podmiotu względem drugiego. Państwo totalne niszczy społeczeństwo, ponadto społeczeństwo dążące do osłabienia

⁴² *Ibidem*, s. 333–334.

⁴³ *Jakiej ordynacji wyborczej do parlamentu potrzebuje Polska?*, Odpowiedź p. Dra Feliksa Konecznego prof. Uniwersytetu Wileńskiego, „Trybuna Narodu” 1927, nr 22, s. 10–12.

⁴⁴ J. Krawczyk, *Wizja państwa w cywilizacji łacińskiej w koncepcjach Feliksa Konecznego*, [w:] *Narodowa Demokracja XIX–XXI wiek: (koncepcje – ludzie – działalność)*, pod. red. T. Sikorskiego, A. Wątor, Zapol, Szczecin 2008, s. 249, 250–251.

⁴⁵ F. Koneczny, *Prawa...*, s. 333–334.

państwa pozbawia się istotnego narzędzia, za pomocą którego może regulować życie społeczne i oddziaływać na swoje otoczenie międzynarodowe.

Innym ważnym aspektem jest dualizm prawa⁴⁶, który polega na rozdzieleniu sfery prywatnej i publicznej. Sprowadza się to do nieingerowania państwa w życie prywatne obywateli i niewykorzystywania sfery publicznej dla własnych korzyści przez społeczeństwo. Dla Konecznego dualizm prawa stanowi jeden z gwarantów istnienia państwa obywatelskiego, pozwala na wzajemne przyjazne współzycie państwa i społeczeństwa oraz harmonijny rozwój.

Zasada warunkowego uznawania władzy⁴⁷ – zdaniem Konecznego – wynika z reguły dominacji etyki nad prawem. To prawo jest podporządkowane i oparte na etyce. W związku z tym, w sytuacji niezgodności postępowania władzy z panującym porządkiem moralnym, społeczeństwo ma zarówno prawo, jak i obowiązek moralny sprzeciwić się władzy, aż do środków radykalnych, czyli buntu.

Kolejną zasadą wyodrębnioną przez badacza jest jedność w różności⁴⁸. Cechę charakterystyczną cywilizacji łacińskiej stanowi pluralizm życia społecznego. Wraz z rozwojem i różniczkowaniem życia społecznego następuje wzrost jakościowy i ilościowy poszczególnych grup społecznych. Z zasady cywilizacja łacińska nie przywiązuje się do formy, a najważniejsza jest treść. W związku z tym społeczeństwo, kierując się ideałem łacińskim, tworzy różnego rodzaju stowarzyszenia, ruchy społeczne, związki w celu realizacji rozmaitych zadań polegających na wszechstronnym rozwoju człowieka, a także rozwoju różnych dziedzin życia społecznego. Z tego względu państwo łacińskie musi akceptować wspomniany pluralizm społeczny, dopuszczać różne grupy do partycypacji w ramach struktur państwowych. Różnorodność życia społecznego jest zintegrowana na gruncie łacińskiego światopoglądu. Koneczny opisuje to zjawisko w taki sposób: „Zasady zrzeszania się w społeczeństwie i państwie muszą być jednolite, a zatem pochodzić z jednej i tej samej cywilizacji”⁴⁹. Ta część wspólna umożliwia przyjazne współzycie wielu jednostek, spajając działania szeregu grup społecznych. Dzięki temu społeczeństwo funkcjonuje jako całość i dąży do jednego celu.

Zasada państwa obywatelskiego, a także pluralizmu społecznego jest czynnikiem sprawczym dla kolejnego prawa cywilizacji łacińskiej: zarówno państwo, jak i społeczeństwo funkcjonują dzięki wykorzystaniu tzw. siły społecznej, która to następnie zostaje zużytkowana do bezpośrednich działań⁵⁰. Koneczny zauważył, że społeczeństwo – dzięki pluralizmowi społecznemu – wytwarza odpowiedni potencjał gospodarczy oraz naukowy, który można określić jako potencjał bądź siła społeczna. Dopiero ten potencjał jest wykorzystywany przez państwo lub społeczeństwo do realizacji różnych funkcji. Jest to prawo przemienności sił. Na jego podstawie powstają ruchy społeczne i polityczne, a także instytucje państwa, jak armia obywatelska.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 334–335.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 332–333.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 335.

⁴⁹ F. Koneczny, *Państwo i prawo...*, s. 66.

⁵⁰ *Idem*, *Prawa...*, s. 336–337.

Z omówionych sześciu praw cywilizacji łacińskiej wynika jedenaście następujących zagadnień dotyczących relacji między władzą a społeczeństwem:

- Dominacja społeczeństwa nad państwem.
- Instytucja państwa funkcjonująca jako państwo obywatelskie: samorząd podstawową sferą realizacji zadań publicznych.
- Państwo spełnia rolę służebną względem społeczeństwa, jest narzędziem realizacji jego interesów.
- Do kompetencji państwa należą tylko i wyłącznie te sprawy, którymi nie może zajmować się społeczeństwo.
- Państwo ma być instytucją silną, która na zewnątrz jest zdolna do przeciwstawiania się wszelkim zagrożeniom, a wewnątrz na tyle silna, aby realizować swoje zadania.
- Między państwem a społeczeństwem ma istnieć relacja wzajemnego uzupełniania się i współpracy, nigdy konfliktu.
- Poszanowanie zasady dualizmu prawnego. Istnienie równowagi między sferą prywatną i publiczną.
- Istnienie mechanizmów ustrojowych, pozwalających zarówno na kontrolę, jak i odwołanie władzy przez społeczeństwo, w tym także instytucji aktywnego oporu.
- Poszanowanie dla pluralizmu społecznego, dopuszczenie do partycypacji wszystkich grup społecznych, istnienie instytucji państwowych, a także społecznych, umożliwiających rozwój intelektualny, moralny i materialny jednostki oraz chroniących jej autonomię.
- Istnienie mechanizmów państwowych oraz społecznych, mających na celu ochronę jedności cywilizacyjnej.
- Wypracowanie wspólnej sfery współpracy między władzą a społeczeństwem, polegającej na wykorzystaniu inicjatywy i potencjału społecznego poprzez ruchy społeczne i polityczne oraz instytucje państwowe.

Uwagi końcowe

Koneczny to postać o bardzo bogatym życiorysie, dorobku naukowym oraz publicystycznym, która posiadała wyrazisty i nietuzinkowy charakter. Badacza można uznać za przedstawiciela elity katolickiej. Specyficzne oddanie sprawom religii katolickiej oraz narodu polskiego, który widział przez pryzmat zagadnienia cywilizacyjnego, sprawiło, że jego postać jest oryginalna, a jednocześnie kontrowersyjna. Stworzona przez niego nauka porównawcza o cywilizacjach wprowadziła nową jakość w dotychczasowej historiozofii, co uczyniło z Konecznego prekursora w tej dziedzinie. Dostrzegał on potrzebę badań naukowych o charakterze integralnym, które w sposób całościowy łączyłyby wiedzę z danej dziedziny, co z kolei miało prowadzić do wniosków o charakterze ogólnym. W wyniku swoich dociekań o prawa dziejowe badacz dokonał syntezy historycznej i opracował naukę porównawczą o cywilizacjach. W ramach swojej teorii cywilizacji przedstawił genezę państwa, a także społeczeństwa w cywilizacji łacińskiej oraz prawa specjalne tejże wspólnoty. Na podstawie tych praw opisał relację między państwem

a społeczeństwem. Bogaty zbiór poglądów Konecznego umożliwił rekonstrukcję szkieletu systemu politycznego cywilizacji łacińskiej, który został opisany jako 11 zagadnień warunkujących ustrój państwowy i społeczny. Ten konkretny dorobek Konecznego może być wykorzystany naukowo do badania współczesnych zjawisk społecznych.

Bibliografia

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

- Jakiej oryndacji wyborczej do parlamentu potrzebuje Polska?, Odpowiedź p. Dra Feliksa Konecznego prof. Uniwersytetu Wileńskiego*, „Trybuna Narodu” 1927, nr 22.
- Koneczny F., *Dzieje Polski za Piastów*, Wydawnictwo Antyk Marcin Dybowski, Komorów 1997.
- Koneczny F., *O ład w historii*, Wydawnictwo Nortom, Wrocław 2004.
- Koneczny F., *O potrzebie studiów historycznych dla postępu administracji*, „Życie Urzędnicze” 1925, nr 7.
- Koneczny F., *O wielości cywilizacji*, Gebethner i Wolff, Kraków 1935.
- Koneczny F., *Państwo i prawo w cywilizacji łacińskiej*, Wydawnictwo Antyk Marcin Dybowski, Komorów 1997.
- Koneczny F., *Prawa dziejowe*, Wydawnictwo Antyk Marcin Dybowski, Komorów 1997.
- Koneczny F., *Święci w dziejach narodu polskiego*, Wydawnictwo Antyk Marcin Dybowski, Komorów 2005.

OPRACOWANIA MONOGRAFICZNE

- Biliński P., *Feliks Koneczny (1862–1949): życie i działalność*, „ad astra”, Warszawa 2001.
- Bokiej A., *Cywilizacja łacińska: studium na podstawie dorobku historiozoficznego Feliksa Konecznego*, Wyższe Seminarium Duchowne Diecezji Legnickiej, Legnica 2000.
- Frątczak A., *Feliks Koneczny o państwie i wartościach*, Ośrodek Myśli Politycznej Księgarnia Akademicka, Kraków 2003.
- Gawor L., *O wielości cywilizacji: filozofia społeczna Feliksa Konecznego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2002.
- Koneczny J., *Poprawki poczynione przez wnuka prof. Konecznego w 1951 roku*, [w:] F. Koneczny, *O ład w historii*, Wydawnictwo Nortom, Wrocław 2004.
- Kossecki J., *Naukowe Podstawy Nacjonalizmu*, HarFOR, Warszawa 2015.
- Skoczyński J., *Idee historiozoficzne Feliksa Konecznego*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1991.
- Skoczyński J., *Koneczny - Teoria cywilizacji*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2003.
- Skrzydłowski P., *Polityka w cywilizacji łacińskiej. Aktualność nauki Feliksa Konecznego*, Fundacja Rozwoju Kultury Polskiej, Lublin 2002.

ARTKUŁY NAUKOWE

- Bębenek M., *Paradygmat polityki w cywilizacji łacińskiej*, [w:] *Feliks Koneczny dzisiaj: praca zbiorowa*, pod red. J. Skoczyńskiego, Księgarnia Akademicka, Kraków 2000.
- Kolbuszewska J., *Konecznego koncepcja dziejów Rosji*, [w:] *Feliks Koneczny dzisiaj: praca zbiorowa*, pod red. J. Skoczyńskiego, Księgarnia Akademicka, Kraków 2000.
- Krawczyk J., *Wizja państwa w cywilizacji łacińskiej w koncepcjach Feliksa Konecznego*, [w:] *Narodowa Demokracja XIX-XXI wiek: (koncepcje – ludzie – działalność)*, pod. red. T. Sikorskiego, A. Wątor, Zapol, Szczecin 2008.
- Nadolski Ł., *Wątki historyczne w publicystyce Feliksa Konecznego na łamach „Świata Słowiańskiego”*, [w:] *Feliks Koneczny dzisiaj: praca zbiorowa*, pod red. J. Skoczyńskiego, Księgarnia Akademicka, Kraków 2000.
- Skoczyński J., *Huntington i Koneczny*, [w:] *Feliks Koneczny dzisiaj: praca zbiorowa*, pod red. J. Skoczyńskiego, Księgarnia Akademicka, Kraków 2000.

State and society in latin civilisation in views of Feliks Koneczny

Feliks Koneczny is a polish historian, philosopher of history, theater critic, librarian and creator of the comparative science of civilisations. Within his theory of civilisations he studied a latin civilisation. In his characterisation of this civilisation he describes her history, generating factors, proces of genesis and development of state and society. One of key aspect that determine the functioning of latin civilisation are special laws. These principles constitute socio-political system in cultures of latin civilisation. The aim of this article is to present views of Feliks Koneczny on state and society in latin civilisation.

Keywords: theory of civilisations, latin civilisation, Feliks Koneczny, state, society, laws of latin civilisation.

Государство и общество в латинской цивилизации в поглядах Феликса Конечного

Феликс Конечный – польский историк, историософ, театральный критик, библиотекарь и творец сравительной науки о цивилизации. У рамках созданной теории цивилизации занимают латинской цивилизации. В своей характеристике латинской цивилизации описывает её историю, факторы, которые её формируют, процес творения и розвитку государства и общества. Особые законы это один из ключевых аспектов, которые визначають функционирование эти цивилизации. Эти правила складают социально-политичну систему данной культуры латинской цивилизации. Цель это – представление поглядов Феликса Конечного на государство и общество в латинской цивилизации.

Ключовые слова: теория цивилизации, латинская цивилизация, Феликс Конечный, государство, общество, законы латинской цивилизации